

Базиліук В.Б.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Проведений аналіз теоретико-методологічних та прикладних проблем інституційного забезпечення розвитку видавничо-поліграфічних суб'єктів господарювання. Досліджено структурні зрушення, які відбуваються у сфері власності, чисельності підприємницьких структур, інфраструктурного середовища, цін та ціноутворення. Розглянуто ключові інститути ринкового типу, що мають визначальний вплив на функціонування видавничо-поліграфічної галузі. Визначено напрями трансформації підприємств галузі та притаманні їм інституційні ознаки.

Ключові слова: інституції, інститут, інституційне середовище, інституційні зміни, видавничо-поліграфічна галузь, власність, інфраструктура, розвиток.

Постановка проблеми. Трансформаційні перетворення, які відбуваються в постсоціалістичних країнах протягом останніх двадцяти п'яти років, змінюють не тільки концепції, яких дотримуються зазначені країни, а й відповідне інституційне середовище. Зазначене вимагає дослідження впливу наявних інститутів, інституцій та інституціональних відносин на функціонування промислових підприємств і видавничо-поліграфічної галузі (ВПГ) зокрема.

Формування численних інститутів за їхньої взаємозалежності та взаємообумовленості стає, по суті, найважливішою передумовою створення оптимальної (за своїми розмірами та складовими елементами) економіки, забезпечення останній належної стабільності, збалансованості на мікро- і макrorівнях.

Проведені нами дослідження дозволяють стверджувати, що структурні інституційні зрушення, які відбуваються на даний час у сфері трансформації підприємств галузі та тенденції зміни цих процесів, значною мірою корелюють із структурними змінами економіки в цілому. Зокрема, відбуваються процеси, пов'язані з приватизацією і акціонуванням, виникненням нових суб'єктів господарської діяльності, створенням нових організаційно-правових форм підприємств та їх об'єднань. Ці процеси обумовлюють необхідність адаптації до ринкових умов функціонування. Зважаючи на це, ми можемо констатувати, що для підприємств видавничо-поліграфічної галузі України в майбутньому будуть характерні тенденції до подальшої трансформації, спричинених інституційними зрушеннями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання оцінки результативності господарювання підприємств видавничо-поліграфічної галузі знаходять широке відображення в наукових публікаціях і характеризують різні підходи до розв'язання цієї проблеми. Проте існує низка теоретичних і практичних проблем, які залишаються невирішеними в цілому. До них слід віднести проблеми дослідження інституційних змін, які відбуваються у функціонуванні підприємств галузі. Слід зазначити, що перелічені проблеми частково досліджуються в наукових публікаціях, пов'язаних з деякими аспектами функціонування підприємств галузі. Серед них можна виділити колективну монографію «Видавничо-поліграфічна галузь України: стан, проблеми, тенденції» [1], монографію Л.А. Швайки

«Розвиток і регулювання видавничого підприємництва» [5] та підручник «Економіка видавничо-поліграфічної галузі» [2].

Формулювання цілей статті. Висвітлити стан та основні тенденції інституційного розвитку підприємств видавничо-поліграфічної галузі, а також основних напрямів її подальших трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз літературних джерел свідчить, що на сьогоднішній час немає єдиної та загально визнаної «теорії інституційних змін». Один із засновників інституціоналізму Т.Веблен стверджує, що будь-який еволюційний процес супроводжується інституційними змінами шляхом відбору і закріплення таких форм поведінки, які є найбільш сприятливими для існування та розвитку суспільства. При цьому важливу роль відіграє соціальна еволюція, яка є процесом відбору і пристосування образів мислення, а отже і розвитком інститутів, що в свою чергу забезпечує розвиток суспільства. Інший основоположник інституційної теорії Д.Норт, досліджуючи інституційні зміни, вказує на складність цього процесу, що носить інкрементний, а не дискретний характер (радикальні зміни у формальних правилах, що відбуваються в результаті завоювань або революцій) [3, с 116]. Інкрементні зміни означають, що учасники акта обміну переглядають свої контрактні відносини з тим, щоб одержати потенційний вигравш від торгівлі. Але навіть такі дискретні зміни, як революції, на думку Д.Норта, ніколи не є абсолютно дискретними через вкорінення неформальних обмежень в суспільстві [3, с 21].

Розвиток світової думки з даної проблеми продовжили і вітчизняні вчені. Так, А.Чухно під «інституціональними змінами» розуміє процес трансформації формальних або неформальних обмежень, а також відповідних механізмів контролю їх дотримання.

Варто відзначити існування великої кількості концепцій інституційних змін, особливий інтерес, на нашу думку, викликають такі з них: А.Алчіана (природний відбір найбільш ефективних інститутів); Д.Бромлі (критика моделі Д.Норта); Г.Лайбкепа (облік розподільчих наслідків), Д.Норта (вплив внутрішніх факторів на інституційні зміни, вводить поняття транзакційних витрат); В.Ратті та Ю.Хайами (індуковані інституційні зміни).

Водночас, на нашу думку, враховуючи особливості функціонування підприємств ВПГ та всієї промисловості України, не втрачають з плином часу актуальності твердження Г.Мюрдаля: «Вирішальне

© Базиліук Володимир Богданович, к.е.н., доц. кафедри економіки підприємства та маркетингу у ВПК Української академії друкарства (м. Львів), тел. 0676738071, e-mail: bvb.uad@ukr.net

значення для успішного технічного й економічного розвитку має докорінна зміна відсталих соціальних і політичних інститутів. Тільки здійснюючи одночасно і паралельно з техніко-економічною модернізацією заходи щодо зміни застарілих поглядів, пануючих в психології народу (відсутність швидкої реакції на все нове і пристосування до нього, нерозвиненість бажання експериментувати, відсутність заповзятливості, ініціативи, низька здатність населення до колективних дій та ін.), можна досягнути прогресу» [6].

Проведене дослідження значної кількості теоретико-методологічних та прикладних розробок щодо вирішення проблем інституційного забезпечення розвитку суб'єктів ВПГ дає можливість визначити, що інституційна база формується із двох основних елементів – інститутів та інституцій. Під інститутами у загальному розумінні визначають сукупність історично сформованих норм і правил суспільної поведінки, які виражаються через набір законів, нормативів, обмежень, які є обов'язковими для виконання (формальний рівень), або через набір моральних установок, принципів суспільної поведінки, традицій тощо (неформальний рівень). Уся сукупність відповідних

законів, правил та установок суспільної поведінки визначається спеціальними утвореннями – інституціями.

Стосовно інституцій ринку видавничо-поліграфічних послуг, то до них слід віднести всі установи, підприємства та організації, які забезпечують процеси виробництва, послуг та споживання видавничо-поліграфічної продукції, а також здійснюють регулювання діяльності ринку. Ключовими інститутами ринкового типу видавничо-поліграфічного комплексу є такі, як: власність, ціна та ціноутворення, кредитування, інвестування та страхування.

Одним із основних інститутів в умовах ринку більшість науковців вважає інститут власності. З розпадом централізованої системи друку у ВПГ із здобуттям Україною незалежності розпочався процес створення великої кількості приватних підприємств, а частка підприємств державної і комунальної власності мала тенденції до щорічного скорочення. Так, за офіційними статистичними даними, у 2012 р. у поліграфічній діяльності та видавничій справі переважали підприємницькі структури з приватною формою власності, частка цих підприємств в загальній структурі склала 84,5% і 89,6% відповідно (табл.1).

Таблиця 1. Розподіл підприємств за формами власності у 2012 р.

Форми власності	Поліграфічна діяльність		Видавнича справа	
	Кількість підприємств	Структура, %	Кількість підприємств	Структура, %
Приватна	1412	84,5	3069	89,6
Державна і державна корпоративна	32	1,9	56	1,6
Комунальна та комунальна корпоративна	227	13,6	302	8,8
Всього	1671	100,0	3427	100,0

Джерело: складено автором на основі [4]

Отримані дані засвідчують факт завершення процесів розподілу власності, її структурних змін, започаткованих з моменту проведення приватизаційних процесів. Тобто можна констатувати, що державні форми господарювання в галузі проявляють тенденції, властиві й іншим галузям промисловості та народному господарству в цілому. Відбуваються інституціональні перетворення шляхом зменшення частки державного сектора, який за аналізований період склав у видавничій справі 1,6%, а у поліграфічній діяльності 1,9%, на користь, в першу чергу, підприємств приватної форми господарювання.

Свідченням впливу вищезазначених інститутів на підприємницьку діяльність в у видавничій справі та поліграфії є зміна загальної кількості суб'єктів господарювання. Проведені нами дослідження показали, що на 1 січня 2013 року згідно із офіційними статистичними даними видавничо-поліграфічну галузь України репрезентували 3427 видавництв і 1671 поліграфічних підприємств [4]. Розподіл видавництв і поліграфічних підприємств галузі наведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Розподіл підприємницьких структур ВПГ у 2006-2012 роках

Рік	Кількість суб'єктів господарювання			Структура, %		
	Видавнича справа	Поліграфічна діяльність	Всього у ВПГ	Видавнича справа	Поліграфічна діяльність	Всього
1	2	3	4	5	6	7
2006	2889	3045	5934	48,7	51,3	100,0
2007	2928	3042	5970	49,0	51,0	100,0
2008	2760	2921	5681	48,6	51,4	100,0
2009	2899	2973	5872	49,4	50,6	100,0
2010	3260	1892	5152	63,3	36,7	100,0
2011	3634	1770	5404	67,2	32,8	100,0
2012	3427	1671	5098	67,2	32,8	100,0

Джерело: складено автором на основі [4]

Потрібно зазначити, що за аналізований період під впливом інституційних змін, спричинених економічною кризою та політичною нестабільністю (зниження купівельної спроможності населення, стрімкий ріст цін на поліграфічні матеріали у зв'язку із коливаннями курсу національної валюти, висока конкуренція в галузі, практична відсутність джерел зовнішнього запозичення, ріст вартості обслуговування валютних кредитів, високий рівень корупції, протекціонізм та інше), відбулося скорочення чисельності підприємств ВПП з поступовим ростом кількості видавництва та зменшенням поліграфічних підприємств. Для наочної характеристики тенденцій щодо зміни кількості суб'єктів господарювання подамо наведені дані графічно (рис. 1).

Зміна кількості видавничо-поліграфічних підприємств відображає загальні тенденції розвитку економіки країни в цілому, ріст до 2007 року і подальший поступовий спад, що свідчить про кризовий стан в економіці загалом та насичення ринку поліграфічних послуг, зокрема. На нашу думку, в наступних періодах будуть мати місце подальші тенденції щодо зниження кількості підприємств через послаблення можливостей останніх задовольняти зростаючі вимоги до якості продукції, брак коштів на оновлення основних засобів та впровадження нових інноваційних технологій, що в свою чергу неминуче призведе до укрупнення ринку, посилення конкуренції та появи різноманітних форм інтеграційних процесів.

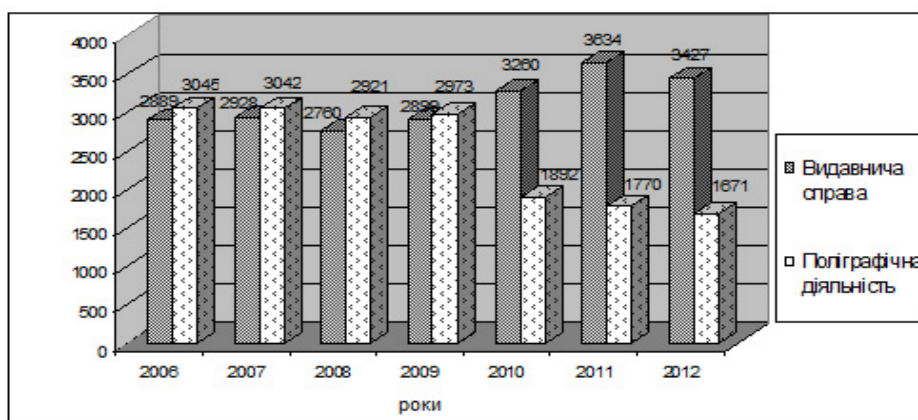

Рис. 1. Кількість підприємств, що представляють видавничу справу та поліграфічну діяльність у 2006-2012 роках

Аналізуючи макро- та мікроекономічні аспекти сучасного ціноутворення на продукцію видавничо-поліграфічної галузі, слід відмітити, що цей процес не є ефективним. Стрибки цін на матеріали і обладнання через нестабільність валютного курсу, висока конкуренція виробників продукції поряд із спадом промислового виробництва та зменшенням споживчого попиту на продукцію підприємств ВПП зумовлюють посилення негативних кризових моментів у галузі, зниження рівень мотивації виробників. Унаслідок погіршення ситуації стосовно диспаритету цін, технічної відсталості, зниження ефективності виробництва видавничо-поліграфічної продукції відбувається зниження рівня конкурентоспроможності багатьох товаровиробників. У таких умовах господарювання ускладнюються механізми відшкодування витрат на виробництво. Для підвищення ефективності розвитку видавничо-поліграфічного ринку ключовими державними інститутами, які зможуть забезпечити товаровиробникам даного виду продукції ефективне ціноутворення, є пільги на виробництво деяких видів продукції (книжкової), а також система державного замовлення тощо.

Отже, діяльність у сфері використання наявного ресурсного потенціалу, залучення капіталу, поліпшення умов інвестування, вибору векторів і механізмів господарювання, прийняття адекватних управлінських рішень, визначення відповідної виробничої та фінансової стратегії є виключно важли-

вою складовою інституційного базису функціонування ВПП, що відображає й регулює відносини у сфері власності та виробництва, які орієнтуються на зростання вартості капіталу, отримання прибутку та виробництва конкурентоспроможної продукції та послуг.

Важливим інституційним утворенням для функціонування та регулювання розвитку підприємств галузі є інфраструктура. Саме інфраструктурний компонент забезпечує створення відповідного ринкового середовища, що забезпечує адаптацію підприємств видавничо-поліграфічної галузі до змін умов функціонування, і чим вищим є рівень адаптованості, тим кращі можливості задовольнити потреби не тільки на загальнодержавному і регіональному, а й на міждержавних ринках.

Окрім того, інфраструктура сприяє посиленню конкуренції, впровадженню науково-технічних досягнень, створенню нових робочих місць, позитивно впливає на розвиток регіонів.

Провідні фахівці галузі зазначають, що сучасна видавничо-поліграфічна галузь України включає такі структурні елементи: видавництва і видавничі організації, поліграфічні підприємства, організації гуртової книжкової торгівлі, галузеві науково-дослідні організації, служби матеріально-технічного забезпечення. Усі перераховані елементи системи, незалежно від організаційно-правової форми господарювання та власності, певною мірою пов'язані між

собою і функціонують у спільному для всіх зовнішньому та специфічному для галузі макроструктурному (робочому) середовищі. Господарська поведінка кожного суб'єкта господарювання зокрема та галузі в цілому залежить і формується під сукупним впливом їх факторів [5, с. 59].

Отже, на основі вищесказаного слід вказати, що процес розвитку видавничо-поліграфічного ринку має три змістові інституціональні ознаки.

1. Стабільний інституційний стан рівня виробництва завдяки нереалізованим інституційним пріоритетам та потребам стає передумовою розвитку ВПП.

2. Вказаний розвиток відбувається відповідно до правил та вимог задіяних у цьому процесі суспільних інститутів, внаслідок чого він за своєю сутністю є «інституціональним».

3. Розвиток інститутів або інституційна динаміка трансформує «правила гри», що визначають процеси розвитку підприємств галузі, а отже, інституціональна динаміка повинна розглядатися як складова частина загальної динаміки розвитку ВПП.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, потреба у розробці нових теоретичних

і практичних підходів до вирішення проблеми поліпшення ефективності функціонування і розвитку видавничо-поліграфічного комплексу в умовах інституційних змін назріла давно і вимагає вивчення та узагальнення світового та вітчизняного досвіду.

Реальними цілями вітчизняних підприємств, і поліграфічних зокрема, є розширення масштабів діяльності, зростання продажів та прибутку. Трансформаційні процеси вітчизняних підприємницьких структур значною мірою зумовлюються необхідністю адаптації до нових умов функціонування та подальших інституційних змін в країні, необхідність яких давно назріла і зумовлена посиленням глибокої економічної кризи та політичної нестабільності.

Дослідження сучасних умов функціонування підприємств ВПП вимагає подальшого проведення аналізу соціально-економічних змін, що мають місце на підприємствах галузі, та дослідження багатьох взаємозалежних як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, які пов'язані з трансформаційними економічними процесами в постперехідний період та обумовлюють вибір певного типу поведінки підприємницьких структур в умовах необхідних структурних реформ, що і має стати предметом подальших досліджень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дурняк Б.В. Видавнича справа та поліграфічна діяльність в Україні: моногр. /Б.В. Дурняк, А.М. Штангрет, О.В. Мельников, Я.М. Угрин. – Укр. акад. друкарства. — Львів: Укр. акад. Друкарства, 2009. – 150 с.
2. Швайка Л.А. Економіка видавничо-поліграфічної галузі: підруч. / Л.А. Швайка, А.М. Штангрет. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2008. – 480 с.
3. Кузьмін О. Економічні проблеми злиття підприємств / О.Кузьмін, Р.Шумер // Економіка України. – 2003. –№12. – С. 26–33.
4. Статистичний щорічник України за 2012 рік / за ред. О.Г. Осауленко. – К. : Август Трейд, 2013. – 551 с.
5. Швайка Л.А. Розвиток і регулювання видавничого підприємництва [Текст]: моногр. /Л.А. Швайка — Львів: Укр. акад. друкарства, 2005. — 432 с.
6. Myrdal G. Economic Theory and Undeveloped Regions. L.: Methuen, [1957], 1965.